

Dossier: «Jornada laboral, productivitat i intel·ligència artificial» coordinat per Pau Cortadas Guasch

UN DEBAT RENOVAT

Perspectives teòriques sobre la reducció de la jornada laboral: ha arribat l'hora de treballar menys?

Joan Sanchis i Muñoz

Universitat de València

RESUM Aquest article examina diverses perspectives econòmiques i sociopolítiques sobre la reducció de la jornada laboral en el context actual. S'analitzen sis enfocaments principals: l'elecció renda-oci de l'economia neoclàssica, el conflicte distributiu de l'economia política marxista, l'optimització dels processos productius, la centralitat del treball reproductiu de l'economia feminista, les consideracions ecològiques, i les teories postlaborals. L'article mostra com aquestes perspectives, sovint complementàries, però a vegades contradictòries, ofereixen una visió complexa i multifacètica de la qüestió. Es conclou que la confluència de factors com els canvis tecnològics, les preocupacions ambientals, i les noves concepcions del treball estan impulsant un debat renovat sobre la reducció de la jornada laboral, plantejant reptes i oportunitats per a la transformació de l'organització del treball en la societat contemporània.

PALAULES CLAU reducció jornada laboral; economia laboral; conflicte distributiu; economia feminista; economia ecològica; estudis postlaborals; organització del treball; productivitat; conciliació laboral; transformació social

A RENEWED DEBATE

Theoretical perspectives on reducing working hours: has the time to work less arrived?

ABSTRACT This article examines various economic and sociopolitical perspectives on reducing working hours in the current context. Six main approaches are analysed: the income-leisure choice of neoclassical economics, the distributive conflict of Marxist political economy, the optimization of production processes, the centrality of reproductive work in feminist economics, ecological considerations, and post-work theories. The article shows how these perspectives, often complementary but sometimes contradictory, offer a complex and multifaceted view of the issue. It concludes that the confluence of factors such as technological changes, environmental concerns and new conceptions of work is driving a renewed debate about reducing working hours, posing challenges and opportunities for transforming work organization in contemporary society.

KEYWORDS working time reduction, labour economics, distributive conflict, feminist economics, ecological economics, post-work studies, work organization, productivity, work-life balance, social transformation

La matinada del passat quinze de setembre farà setze anys que el món observà atònit la caiguda en directe del gran banc d'inversió nord-americà Lehman Brothers. La imatge dels seus treballadors abandonant les oficines a altes hores de la matinada, carregats amb caixes i efectes personals, feu la volta al món i esdevingué la representació més evident de la crisi econòmica i financera que tot just estava per arribar. Pocs van ser capaços de comprendre, en aquells moments dramàtics, quines serien les conseqüències d'aquella situació. Encara menys van preveure com aquells instants quedarien gravats en la retina de tanta gent com el punt final d'una era d'excessos i somnis impossibles. Era una època en què els llocs de treball es multiplicaven, i es donava per fet que la devoció inqüestionable al treball faria realitat tots els nostres desitjos: aquella casa més àmplia als afores o l'últim model de cotxe esportiu.

Abans del 2008, la reducció del temps de treball semblava una proposta completament fora de lloc, abordada només en casos d'emergència per salvar llocs de treball en sectors industrials madurs, sota la lògica de la redistribució. Més enllà d'això, tothom volia treballar més, no menys, i el treball continuava percebent-se com el motor de l'ascensor social i del progrés econòmic. Però els efectes de la crisi farien saltar aquesta promesa pels aires. Els somnis de les noves generacions quedarien atrapats durant gairebé dues dècades en una successió de múltiples crisis (econòmica, social, ambiental), salpebrades pels efectes disruptius de la revolució tecnològica. Aquest conjunt de circumstàncies ha posat fi a una manera gairebé esotèrica de relacionar-se amb el treball, i ha començat a obrir escletxes per on es filtren noves i antigues idees que qüestionen el discurs laboral hegemònic.

La preeminència adquirida en els darrers anys per propostes laborals alternatives, com la reducció del temps de treball o la introducció d'ingressos mínims de caràcter universal, és una clara indicació que ens trobem en una nova època. A Europa, i especialment a Espanya, el debat sobre la reducció del temps de treball ha estat intens, impulsat per diverses iniciatives vinculades a la proposta de la setmana laboral de quatre dies (Coote *et al.*, 2020; Sanchis, 2022). Aquest debat s'ha concretat en programes pilot, com el que va iniciar la Generalitat Valenciana el 2022, i en el recent compromís del Govern d'Espanya, actualment en vies d'implementació, de reduir la jornada laboral màxima permesa a 37,5 hores en un període de dos anys. Alhora, el nombre de vacants i de renúncies voluntàries ha tendit sistemàticament a assolir nous rècords a casa nostra, i fenòmens com la «Gran Dimissió» han adquirit una gran rellevància arreu del món.

Com podem comprendre des d'una òptica teòrica aquest canvi de paradigma? Les explicacions i les eines conceptuals que ens proporciona la teoria econòmica convencional poden ajudar-nos a escatir una part de la història, però resulten clarament insuficients per a copsar les noves dinàmiques de fons. És per això, que aquest article pretén, de manera sintètica, construir una panoràmica de diverses perspectives econòmiques i sociopolítiques, que a tall de trencaclosques, ens permetrà començar a comprendre d'una millor manera el que està passant i les conseqüències que tot plegat pot tenir en l'avanç vers una societat que redueixi i redistribueixi el treball d'una manera significativa.

1. L'elecció renda-oci

Els primers economistes neoclàssics, com ara Alfred Marshall o Lionel Robbins, consideraven que la determinació del temps de treball depenia principalment de la disposició de les persones a treballar (Marshall, 1890; Robbins, 1930). Argumentaven que el treball generava una «desutilitat», ja que impedia que el treballador dediqués temps a altres activitats també valuoses. En altres paraules, les hores de treball tenien un cost d'oportunitat en termes de temps lliure sacrificat. Segons aquesta teoria, els treballadors són els qui decideixen quant temps dediquen al treball o a l'oci en funció de la remuneració oferida com a compensació. No obstant això, val a dir que aquesta decisió és relativa i no depèn únicament del salari. El valor que el treballador atorga al seu temps lliure juga un paper crucial en la determinació de la jornada laboral. Des d'aquesta perspectiva, un major interès dels treballadors per reduir la seua jornada laboral pot interpretar-se com a resultat d'un increment del valor atorgat al temps lliure, o també a una evolució insuficient o estancament dels nivells salarials.

Aquesta visió resulta coherent amb fenòmens actuals, com ara la «Gran Dimissió» als Estats Units, en els que s'han observat evidències d'un canvi d'actitud cap al treball, especialment entre les generacions més joves (Varavallo *et al.*, 2023). Aquests canvis suggereixen una reavaluació de l'equilibri entre el treball i la vida personal, reflectint possiblement un augment en el valor percebut del temps lliure en relació als ingressos addicionals. Una bona evidència en aquest sentit són algunes dades provinents de l'avaluació del programa pilot de la jornada laboral de quatre dies a Portugal, on s'afirma que els treballadors, en ser preguntats pel valor que atorguen al dia addicional de descans, situaven aquesta xifra en un valor equivalent al 28 % del seu salari (Gomes i Fontinha, 2024).

2. El conflicte distributiu

Com hem vist, els economistes neoclàssics entenen que la determinació de la jornada laboral és producte de les decisions que lliurement prenen les persones treballadores en el marc de l'elecció entre renda i oci. En contrast, les teories d'economia política desenvolupades per Marx durant el segle XIX al caliu de la Revolució Industrial, rebutgen frontalment aquesta proposició. Aquestes teories apunten a la naturalesa essencialment conflictiva de la relació laboral, que implica necessàriament una relació de submissió i explotació de les persones treballadores per part dels propietaris del capital (Marx, 1973).

Així les coses, l'extensió de la jornada laboral dependrà de la capacitat de les persones treballadores per resistir la inèrcia constant del sistema capitalista cap a la intensificació i l'extensió del temps de treball. Dit d'una altra forma, és la lluita pels excedents o per la plusvàlua la que determina en última instància la quantitat necessària de treball. Precisament aquestes idees, conjuntament amb una necessitat peremptòria d'evitar el treball infantil o els accidents laborals, seran les que impulsaran les primeres lluites per aconseguir establir una legislació sobre la jornada laboral màxima en el marc del denominat *Moviment de les 8 hores* sorgit al Regne Unit, que proclamava la necessitat de disposar de vuit hores per a descansar, vuit per a treballar i vuit per a disposar lliurement de l'oci (Creighton, 2021).

En aquest context, l'organització de les persones treballadores a través dels sindicats i l'acció directa a través de vagues i protestes va jugar un paper fonamental per assolir reduccions efectives de la jornada laboral a través de la via legislativa. Un bon exemple n'és la introducció pionera a Espanya de la jornada laboral de vuit hores diàries l'any 1919, després de la Vaga de la Canadenca a Barcelona. Així mateix, la construcció de l'estat del benestar a Europa després de la II Guerra Mundial assumirà també aquesta necessitat d'equilibrar la relació laboral i atorgar capacitat a les persones treballadores, organitzades a través de sindicats, per negociar i establir les seues condicions laborals a través de la negociació col·lectiva.

En el context que ens ocupa, aquesta perspectiva, que situa l'element central de la determinació del temps de treball en el conflicte distributiu, ens és útil per explicar la manca d'avenços substantius en la reducció de la jornada laboral durant les darreres dècades. L'afebliment sistemàtic dels sindicats dins del marc de les polítiques neoliberals desenvolupades a partir dels anys setanta i vuitanta, així com la prioritització de la doctrina del creixement econòmic continuat i la plena ocupació, ha desplaçat progressivament la demanda de reducció del temps de treball en favor de millores salarials o de mesures de resistència davant la precarització laboral derivada de l'ofensiva neoliberal (Hermann, 2014). No resulta estranya, doncs, l'absència de lideratge sindical en la major part de les propostes vinculades a la setmana laboral de quatre dies, que han sorgit fonamentalment des de l'àmbit polític, empresarial o fins i tot de la societat civil (Campbell, 2023).

3. L'optimització dels processos productius

Una altra manera d'abordar l'anàlisi de la determinació del temps de treball, i, per extensió, les demandes per a la seva reducció, és centrar-nos en la capacitat de l'empresa per organitzar els processos productius i la necessitat d'aquests per ser millorats i optimitzats amb l'objectiu d'assolir el màxim benefici possible. Aquesta perspectiva és precisament la que emfatitza l'anàlisi històrica de l'ètica del treball duta a terme pel sociòleg alemany Max Weber i que, alhora, sustenta l'optimització tècnica dels processos industrials promoguda pel «taylorisme».

Weber (1930) considerava la reducció del temps de treball com un exercici d'optimització per part de l'empresa, orientat a maximitzar la productivitat del treballador tot minimitzant els impactes negatius derivats de la fatiga o els accidents laborals. Així doncs, la reducció del temps de treball es veia com una decisió purament racional des d'un punt de vista econòmic, alineada amb la lògica de maximització del benefici que caracteritza les societats capitalistes modernes.

Certament, l'anàlisi de Weber sembla coherent amb l'observació dels esdeveniments històrics que se succeïren durant la primera meitat del segle XX. Un exemple paradigmàtic, sovint citat, és la introducció de la cadena de muntatge a la Ford Motor Company als Estats Units. Aquesta innovació va permetre a Henry Ford decidir, el 1926, reduir la setmana laboral dels seus treballadors de sis a cinc dies (Ford i Crowther, 1926).

Aquesta perspectiva, que emfatitza l'aspecte organitzacional, ens pot resultar extremadament útil per a comprendre per què algunes empreses estan apostant de manera decidida en l'actualitat per abordar mesures voluntàries de reducció del temps de treball. Qüestions com l'atracció i retenció de talent qualificat o la mitigació dels impactes negatius de

l'absentisme o de la insatisfacció laboral, resulten prioritàries per a moltes empreses que operen en sectors altament competitiu, com ara el sector tecnològic. No debades, un dels principals impulsors de la setmana laboral de quatre dies al món ha estat un empresari (Barnes, 2020).

4. La centralitat del treball reproductiu

Centrem ara la nostra atenció en les perspectives sobre la determinació del temps de treball postulades per pensadores vinculades a l'àmbit dels estudis de gènere i l'economia feminista. Aquestes anàlisis tracten d'identificar la relació de subordinació social i econòmica que històricament han sofert les dones i analitzar-ne les seues conseqüències. En aquest sentit, Folbre (1982) assenyala l'existència d'un mode de producció patriarcal que ha nodrit històricament l'organització del sistema productiu capitalista. Aquest concepte fa referència a la dependència per part del model de creixement de l'explotació sistemàtica del treball femení no remunerat, principalment desenvolupat en l'àmbit domèstic. Així, segons Folbre l'externalització a les dones d'aquest conjunt de tasques, de caràcter reproductiu i essencial per a la vida, ha possibilitat històricament una major activació laboral dels homes i l'assumpció de jornades de treball més llargues.

Es tracta, doncs, del factor possibilitador del també conegut com a model *breadwinner* (Becker, 1965), especialment hegemònic durant el desenvolupament de les societats industrials a Europa i als Estats Units. Aquest concepte, vinculat als estudis sobre la distribució del temps de treball a les unitats familiars, apunta cap a la racionalitat d'un model de divisió del treball que prioritza sistemàticament la participació laboral dels homes, ja que acostumen a tenir majors salaris. Així, des del punt de vista de la unitat familiar es perpetua una lògica d'activació laboral masculina i d'orientació de les dones cap a les tasques domèstiques i de cures que no es troben remunerades econòmicament.

Les contradiccions pròpies d'aquest model organitzatiu de caràcter patriarcal van començar a fer-se evidents a partir dels anys seixanta i setanta amb la progressiva incorporació de la dona al mercat de treball. En aquest sentit, el nombre d'hores que les dones podien començar a treballar fora de casa es trobava fortament restringit per la necessitat d'assumir les tasques domèstiques. És el que algunes autores han denominat també la doble jornada laboral (*double burden* o *second shift* en anglès) que les dones han d'assumir, amb una jornada laboral formal que es desenvolupa fora de casa i una jornada laboral informal no retribuïda que té lloc dins la llar (Hochschild, 1990). Així, les decisions de les dones sobre les hores que decideixen dedicar al treball remunerat, a diferència d'altres perspectives, no es troben condicionades per les preferències d'oci o pel conflicte distributiu, sinó que depenen principalment de la possibilitat d'alliberament de l'explotació patriarcal.

La consolidació d'aquestes noves evidències ha tingut com a resultat un creixent interès acadèmic en les iniciatives de reducció del temps de treball des d'una òptica feminista. Disminuir la dedicació horària al treball, així com comptabilitzar el treball domèstic i reproductiu, realitzat històricament majoritàriament per les dones, com a part de la jornada laboral, es conceben així com a requisits fonamentals per assolir majors quotes d'igualtat i de conciliació entre la vida professional i personal (Weeks, 2011).

5. Més enllà del creixement

Durant les darreres dècades, un nombre significatiu d'autors contemporanis de diverses disciplines han tractat d'explorar les relacions entre el temps de treball i la degradació de l'entorn natural. L'interès per aquestes investigacions ha estat especialment significatiu a partir dels anys vuitanta, coincidint amb el sorgiment del moviment ecologista i la incorporació de propostes polítiques sobre la reducció del temps de treball a l'agenda de nous partits verds que comencen a proliferar en aquest moment arreu d'Europa.

Sorgeix així una crítica ecològica del capitalisme fortament vinculada a la creixent preocupació social per l'impacte ambiental dels gasos d'efecte hivernacle i l'erosió de la capa d'ozó. Aquestes perspectives contribueixen de manera progressiva a la consolidació d'una nova disciplina acadèmica, l'economia ecològica, dins de l'àmbit dels estudis sobre economia. Els estudiosos d'aquesta disciplina desenvoluparan crítiques que en molts casos partiran també de la mateixa anàlisi crítica de la societat de consum que havien iniciat els pensadors postmarxistes. És el cas de Schor (1991), qui tracta d'esbrinar per què les millores de la productivitat laboral als Estats Units no s'estaven traduint en una reducció del

volum d'hores treballades, ni en un alliberament d'hores per a l'oci. Schor atribueix aquest fenomen a una preferència creixent pel consum, desenvolupant com a conseqüència una crítica ecològica d'aquesta persistència de les llargues hores de treball (Schor, 2005).

La correlació entre hores treballades i petjada ecològica de l'economia, en termes del volum d'emissions de diòxid de carboni, ha estat contrastada en la literatura acadèmica. Per exemple, Knight *et al.* (2013) aborden una anàlisi creuada de dades de panell sobre hores treballades i emissions de carboni dels països de l'OCDE entre els anys 1970-2007. L'estudi verifica que els països amb un major nombre d'hores treballades anualment presenten un consum més elevat de recursos naturals, així com unes emissions de carboni més elevades.

Pel que fa a les lògiques que alimenten aquesta relació, alguns autors han traçat paral·lelismes entre les dinàmiques d'explotació pròpies de l'anàlisi marxista i l'impacte ambiental depredador del creixement econòmic i de l'allargament de les hores de treball. És el cas de Burkett (1999), qui teoritza sobre l'existència d'una dinàmica extractivista associada al capitalisme. Com en el cas del treball, el creixement econòmic imposa l'imperatiu d'extracció d'excedent de la natura més enllà de les necessitats de subsistència mateixes. La resiliència de la natura possibilita l'absorció i regeneració de part d'aquest ús intensiu de recursos, però també actua com a límit i pot comportar l'esgotament i la degradació progressiva dels recursos naturals.

En conseqüència, amb totes aquestes tesis que hem repassat, la discussió sobre una eventual reducció de les hores de treball ha trobat recentment una ampla acollida en l'àmbit de les polítiques ecologistes i aquelles que cerquen promoure models de decreixement o postcreixement.

6. La fi del treball

A partir dels anys noranta del segle xx, amb l'acceleració de la globalització i l'ampli impacte disruptiu de les noves tecnologies de la informació i la comunicació sobre el mercat laboral, podem identificar el sorgiment de tot un conjunt de noves anàlisis transdisciplinàries dirigides a qüestionar la naturalesa i la centralitat del treball en les societats humanes contemporànies. Aquestes perspectives, que abasten els àmbits d'estudi de la sociologia, l'economia, la filosofia i la ciència política, comparteixen un escepticisme general sobre els valors hegemònics que s'associen al treball i manifesten una voluntat emancipadora i exploratòria de noves formes d'organització social que en certa manera el superen.

Una de les referències acadèmiques més importants en termes històrics que obrí camí a aquestes noves perspectives és Gorz (1982). Aquest autor desenvolupa en diverses publicacions una crítica contundent a la centralitat social del treball remunerat, així com a les actuacions dels distints agents socials que la reforcen. En aquest sentit, Gorz argumenta que el cercle viciós d'acceleració del consum i d'increment de les hores de treball condueix a l'alienació de les persones treballadores, a la degradació mediambiental, i a la desigualtat social. En conseqüència, Gorz proposa reavaluar el rol social que s'atribueix al treball, així com impulsar mesures que redistribuïsquen la riquesa i alliberen temps per al lleure i per a la realització personal.

Aquestes esmenes a la societat treballcentrista convergeixen, amb el temps, amb el desenvolupament material de la possibilitat de superació del treball gràcies a l'avenç tecnològic. Sorgeixen així influents publicacions que qüestionen la possibilitat de sostenir el volum de persones ocupades i que comencen a especular amb una societat completament alliberada del treball com a conseqüència de l'automatització de processos productius (Rifkin, 1996). Aquestes tesis han estat especialment populars durant els darrers anys, donant lloc a estudis empírics amplament difosos sobre l'eventual destrucció de llocs de treball per part de la tecnologia (Frey i Osborne, 2017). Alhora, aquests enfocaments s'han vinculat de manera cada vegada més intensa amb les preocupacions contemporànies sobre la igualtat de gènere o el canvi climàtic, enllaçant amb els plantejaments de l'economia ecològica i de l'economia feminista (Weeks, 2011).

Tot plegat, ha tingut com a resultat que una bona part dels assajos o estudis crítics en aquest àmbit que generalment s'ha convingut a denominar estudis postlaborals (*post-work* en anglès) aborden qüestions com la reducció de la jornada laboral, el desplegament d'una renda bàsica universal o la gestió col·lectiva de les tasques de reproducció social (Srnicsek i Williams, 2015; Hester i Srnicsek, 2023). Es tracta de perspectives influïdes, d'una banda, per l'autonomisme laboral italià que defensava la capacitat d'agència pròpia de la classe treballadora i, d'altra banda, per l'acceleracionisme: un seguit de postulats polítics que propugnen les virtuts de l'acceleració tecnològica com a element transformador de la societat i de l'economia (Williams i Srnicsek, 2013). En síntesi, aquests autors, sovint ubicats també en l'àmbit del pensament

postmarxista, conceben la reducció del temps de treball com un primer pas en la direcció d'un procés de transformació social que desemboque en la superació del capitalisme i de la societat treballcentrista.

Conclusions

La complexitat del moment actual pel que fa a la vigència de les propostes de reducció de la jornada laboral només es pot entendre mitjançant l'anàlisi de les múltiples dinàmiques que hi intervenen en diversos àmbits. Les perspectives teòriques que hem repassat ens permeten desentranyar aquestes dinàmiques de fons, algunes de les quals poden resultar complementàries, mentre que d'altres poden ser fins i tot contradictòries. Per exemple, la recerca incessant de millores en la productivitat mitjançant l'optimització de la gestió pot contribuir a reduir el temps necessari de treball, però també pot intensificar-lo, agreujant així els problemes de salut mental i augmentant la incidència dels accidents laborals. En aquest sentit, la correlació de forces i la capacitat de decisió sobre l'organització dels processos productius són fonamentals per minimitzar els riscos potencials. Alhora, la dimensió ecològica i la popularització de les idees vinculades al pensament posttreball plantegen un gran repte sistèmic, ja que qüestionen la centralitat social del treball i la seva utilitat. Ens trobem, doncs, en una cruïlla: sabem que poques coses són com eren abans de la caiguda de Lehman Brothers, però encara no sabem del tot què ens depararà el futur laboral. De nosaltres dependrà que aquest futur siga utòpic o distòpic; fruit d'una construcció col·lectiva i democràtica, o d'una imposició sistèmica; que ens permeti viure amb més llibertat i plenitud, o que aprofundisca en la negació de la llibertat que comporta la devoció acrítica al treball.

Referències bibliogràfiques

- BARNES, Andrew (2020). *The 4 Day Week: How the Flexible Work Revolution Can Increase Productivity, Profitability and Well-being, and Create a Sustainable Future*. Little, Brown Book Group.
- BECKER, Gary S. (1965). «A Theory of the Allocation of Time». *The Economic Journal*, vol. 75, núm. 299, pàg. 493-517. DOI: <https://doi.org/10.2307/2228949>
- BURKETT, Paul (1999). «Marx and Nature: A Red and Green Perspective». *Journal of the History of Economic Thought*, vol. 22, núm. 4, pàg. 509-512. DOI: <https://doi.org/10.1080/10427710020006262>
- CAMPBELL, Timothy T. (2023). «The four-day work week: A chronological, systematic review of the academic literature». *Management Review Quarterly*, vol. 74, pàg. 1791-1807. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11301-023-00347-3>
- COOTE, Anna, HARPER, Aidan; STIRLING, Alfie (2020). *The Case for a Four Day Week*. Polity [en línia]. Disponible a: <http://reparti.free.fr/coote2021.pdf>
- CREIGHTON, Colin (2021). «The ten hours movement and the working-class family in mid-nineteenth century Britain». *International Labor and Working-Class History*, vol. 100, pàg. 136-157. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0147547921000090>
- FOLBRE, Nancy R. (1982). «A Patriarchal Mode of Production». A: *Alternatives to Economic Orthodoxy*. Routledge.
- FORD, Henry; CROWTHER, Samuel (1926). «Henry Ford: Why I Favor Five Days' Work with Six Days' Pay». *World's Work* [en línia]. Disponible a: <http://gesd.free.fr/ford26.pdf>
- FREY, Carl Benedikt; OSBORNE, Michael A. (2017). «The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?». *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 114, pàg. 254-280. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>
- GOMES, Pedro; FONTINHA, Rita (2024). *Four-Day Week: Results from Portuguese Trial* [en línia]. Disponible a: https://drive.google.com/file/d/1tWXRhQExQ_eC0zHqwxvzWdY7vdnnXcmd/
- GORZ, André (1982). *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-industrial Socialism*. Pluto Press.

- HERMANN, Christoph (2014). *Capitalism and the political economy of work time*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315745770>
- HOCHSCHILD, Arlie Russell (1990). *The Second Shift: Working Parents And The Revolution*. Avon Books [en línia]. Disponible a: <https://works.swarthmore.edu/alum-books/3470>
- KNIGHT, Kyle W.; ROSA, Eugene A.; SCHOR, Juliet B. (2013). «Could working less reduce pressures on the environment? A cross-national panel analysis of OECD countries, 1970-2007». *Global Environmental Change*, vol. 23, núm. 4, pàg. 691-700. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.02.017>
- MARX, Karl (1973). *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*. Penguin UK.
- MARSHALL, Alfred (1890). *Principles of Economics*. Macmillan and Company [en línia]. Disponible a: <https://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Marshall,%20Principles%20of%20Economics.pdf>
- RIFKIN, Jeremy (1996). *The end of work: The decline of the global labor force and the dawn of the post-market era*. G. P. Putnam's Sons.
- ROBBINS, Lionel (1930). «On the Elasticity of Demand for Income in Terms of Effort». A: L. Robbins & S. Howson (eds.). *Economic Science and Political Economy: Selected Articles*, pàg. 79-84. Palgrave Macmillan UK. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-12761-0_6
- SANCHIS, Joan (2022). *Quatre dies: Treballar menys per viure en un món millor*. Sembra Llibres.
- SCHOR, Juliet B. (1991). *The Overworked American: The Unexpected Decline Of Leisure*. Basic Books.
- SCHOR, Juliet B. (2005). «Sustainable Consumption and Worktime Reduction». *Journal of Industrial Ecology*, vol. 9, núm. 1-2, pàg. 37-50. DOI: <https://doi.org/10.1162/1088198054084581>
- SRNICEK, Nick; WILLIAMS, Alex (2015). *Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work*. Verso Books.
- VARAVALLO, Giuseppe; SCARPETTI, Giulia; BARBERA, Filippo (2023). «The moral economy of the great resignation». *Humanities and Social Sciences Communications*, vol. 10, núm. 1, pàg. 1-12. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02087-x>
- WEBER, Max [with University of California Libraries] (1930). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. Nova York: Scribner [en línia]. Disponible a: <http://archive.org/details/protestantethics00webe>
- WEEKS, Kathi (2011). «The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries». *The Problem with Work*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1515/9780822394723>
- WILLIAMS, Alex; SRNICEK, Nick (2013). *Manifesto for an Accelerationist Politics*. Rhuthmos.

Citació recomanada: SANCHIS I MUÑOZ, Joan. «Perspectives teòriques sobre la reducció de la jornada laboral: ha arribat l'hora de treballar menys?». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2024, núm. 23. ISSN 2330-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n23.2413>

Joan Sanchis i Muñoz

joan.sanchis@uv.es

Universitat de València

És economista i professor associat d'Economia aplicada a la Universitat de València. Entre els anys 2016 i 2023 va ser assessor en matèria d'ocupació a la Generalitat Valenciana. Ha participat en el disseny i l'avaluació de diverses experiències pilot de reducció de jornada, com ara les ajudes impulsades per la Generalitat Valenciana, el Ministeri d'Indústria del Govern d'Espanya o el Govern d'Escòcia. És autor de llibre *Quatre Dies: Treballar menys per viure en un món millor*, editat en català per Sembra Llibres i en castellà per Barlin Libros. Col·labora habitualment en diversos mitjans de comunicació.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

